

רבי בנאה ושנאת הבצע

בין המשפטים שבפרשתנו מובאים דינים שונים הנוגעים לאלה העומדים בחזית המאבק נגד העוול, השופטים. התורה חוששת שמא העוול ידבק, חלילה, גם בהם (כג, ו-ח): "לא תטה משפט... מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג". מעל לכל נלחם המקרא קשות נגד הסכנה האיומה המאיימת על החברה כולה מאז ועד עתה: "ושחד לא תקח..." "השחד יעור פקחים" שיחדלו לראות את המציאות כפי שהיא, "ויסלף דברי צדיקים" שיאבדו את עצם התחושה שהם מעוותים את הדין, הצדק והאמת. הנביאים נלחמו נגד השוחד, ונגד הקשרים העלולים להירקם בין הון ושלטון, ושלטון החוק בכלל זה: "שריף סוחרים וחברי גנבים - - כלו אהב שחד ורדף שלמנים" (ישעיהו א, כג). או אז העוול ינצח ותאבד כל רגישות חברתית: "יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם".

בעצתו למשה, הגדיר יתרו את התכונות החייבות לאפיין שופט (שמות יח, כא): "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל, יראי א-להים, אנשי אמת, שנאי בצע". לכאורה מצביע גם הביטוי 'שנאי בצע' על הדרישה להימנע מלקיחת שוחד. אולם יש הבדלי גוון בין הביטויים. למדנו זאת מהפסוק המתאר את התנהגות בני שמואל הנביא. המקרא מאשים אותם שלא הלכו בדרכי אביהם, איש הצדק: "ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט". לקיחת שוחד הוא מעשה, אהבת הבצע – התאוה לממון ורכוש – היא תכונה המאפיינת את האישיות, המביאה את האדם לקחת שוחד ולהטות את הדין. תיאור איום לאהבת הבצע בכל שכבות ההנהגה, הפוליטית, הדתית והתרבותית, מצוי בדברי הנביא מיכה (ג, יא): "ראשיה בשחד ישפטו, וכהניה במחיר יורו ונביאיה בקסף יקסמו", וזאת, תוך היומרה לדבר בשם הצדק והאמת ואף בשמו של הקב"ה: "ועל ה' ישענו"!

על הבעייתיות שבשופט או מנהיג שאהבת הבצע מקננת בו, עמד דמות לכאורה "שולית" בעולם התלמודי, ר' בנאה, חכם שפעל בתקופת המעבר שבין תנאים לאמוראים. במסגרת עימות אנקדוטי עם חסידי המשפט הרומאי על שאלת העברת שופט ממשרתו (בבא בתרא נח ע"ב) ניסח רבי בנאה עיקרון, אותו תפס רש"י בפירושו לחומש כפיתוח התנאי 'שנאי בצע'. לפי עיקרון זה יש להעביר שופט לא רק בגין הרשעתו בעבירה שיש עמה קלון, אלא גם לפי התנהגותו הכספית בחייו האזרחיים: "כל דין שנתבע לדין [אזרחי] ומוציאים ממנו ממון בדין" – כלומר מחייבים אותו בתשלום לבעל דינו – מינויו בטל. עיקרון מופלא וקשה! נתאר לעצמנו שמתעורר סכסוך כספי בין השופט לבין קונה דירתו, על פרשנות החוזה שחתמו ביניהם. יריבו פונה לבית המשפט, וזה פוסק לטובתו. השופט חייב לשלם את הסכום שבמחלוקת. או אז קובע העיקרון של רבי בנאה, שהשופט יועבר מתפקידו. עיקרון איום!

למה? אני מתאר לי שרבי בנאה סבר שפסק הדין נגד השופט מחייב אותנו להסיק שאחת משתי סיבות גרמו לכך: או שהשופט לא ידע את הדין החל באותה הזדמנות או שלמרות שידע זאת, הוא החליט להתעלם בגין אהבת בצע. בשני המקרים הוא פסל עצמו מלהיות שופט.

אולי רבי בנאה ניסח עיקרון מוסרי ולא משפטי, שהרי אין לדרוש אף משופטים ידיעה כוללת של פרטי הדינים והתקדימים הרבים מהחול אשר על שפת הים. ואולי דווקא יש לדונו על שהתרשל ולא התייעץ עם המומחים בדבר. הרי כך הוא פוסק בשבתו על הכסא הרם של בית המשפט? על כל פנים, דברים אלה מחזירים לתודעתי הרהורים נוגים המשתלטים עלי מדי פעם. נתאר לעצמנו סיטואציה דמיונית. נהג נחסם בדרך ומתקף על ידי קבוצה של רעולי פנים. לרשותו שניות ספורות או אף פחות מכך לאמוד האם חיו בסכנה. אכן, כך הוא מרגיש. הוא מוציא את אקדחו ויורה באוויר אך אחד התוקפים נפצע. הוא מצליח לברוח אך צרותיו לא תמו. מצפה לו משפט המתארך שנים בחדר ממוזג, כשמשמאלו פרקליט מנוסה, ומימינו סנגור מבריק ויקר. פסק הדין ניתן. השופטים חלוקים בדעותיהם, שניים כנגד אחד, והוא מורשע. לא נראה לבית המשפט שהוא פעל בצורה נאותה. אכן, באותן שניות גורליות היה עליו לשקול את כל הטיעונים שבפסק-דין, רב הכמות והאיכות, ולהגיע להחלטה הנכונה. זאת הוא לא עשה, והמאסר שהוטל עליו צודק. חיי אדם אינם הפקר, אני מבין, ולמרות זאת! לפעמים מקנן העוול בקרב הצדק. אל תדונו אותי לכף חובה, זה לא יותר מאשר משל, אך אולי רבי בנאה לא לגמרי טעה.